

מצלולים, ריחות וצבעים

שיחה עם המלחינה ציפי פליישר

ראינה: ודה זליג

יפי פליישר היא מוזיקאית ומלחינה בעלת הכרה בינלאומית, מחנכת ובלשנית, בעלת תואר ראשון בתיאוריה, קומפוזיציה וניצוח, לשון עברית, שפה וספרות ערבית והיסטוריה של המזרח התיכון, בעלת תעודת מורה מוסמך למוזיקה מטעם המדרשה למוזיקה, בעלת תואר שני בחינוך מוזיקלי ובבלשנות שמית ובעלת תואר שלישי במוזיקולוגיה.

עבודתה של פליישר משתרעת על פני כשלושים שנות יצירה, המשקפות זרמים ססגוניים חשובים לדינמיקה של היצירה העכשווית המוזיקלית-בימתית בישראל ובעולם. כל יצירותיה מוקלטות על ידי הרדיו הישראלי ועל ידי חברות תקליטים בינלאומיות. ציפי פליישר זכתה בפרסים רבים ביניהם: פרס ראש הממשלה, פרס אונסק"ו-פריז, פרס המועצה הציבורית לתרבות ולאומנות בישראל,

ציפי פליישר

פרס אשת המוזיקה בישראל מטעם גלובס, פרס אקו"ם, מלגות ופרסים מטעם ממשלת פינלנד, ממשלת ארה"ב, חברת ברהמס (גרמניה) והחברה הקנדית למוזיקה אלקטרו-אקוסטית. ציפי פליישר נולדה בחיפה בסמוך לשכונה ערבית. הניחוחות, הצלילים והצבעים של התרבות הערבית במקום מגוריה משכו אותה, כמו גם הפן הלשוני, והיא החלה ללמוד ערבית בגיל שמונה. בתיכון בחרה במגמה מזרחנית שסללה את הדרך ללימודיה בהמשך. התמחותה של ציפי פליישר בשפות שמיות הובילה אותה לניסיונות חיפוש אחר סגנון הלחנה שישלב את השכלתה בתחום המזרחנות. במהלכם של הניסיונות יצרה טקסטורות מוזיקליות נועזות הסופגות את השראתן ממרחבים שמיים קדומים.

הצלולים, ריחות וצבעים המשך

חיפשתי בטקסטים משהו שימשוך אותי כדי שאוכל להקדיש אותו לפניה בנוף הארץ. הנוף קשור אצלי בצבע. ראיתי טקסט בצבע, והצבע התאים למקום.

כתבתי את ששת המדריגלים במשך 3 שנים (1981-1983). ראיתי את היצירה כמכלול, והטקסטים היו מאורגנים מראש.

המדריגל הראשון הוא זה שפרץ את הדרך לכל השישה. זה התחיל כניסוי. בתחילת שנות השמונים ערכו אבנר איתי ובן-ציון אורגד סדרה של ערבים מיוחדים לשירת מקהלה ב"צוותא", כשהקהל קורא מתווים את החומר המושר (קריאה מהדף). למטרה זו הזמין אבנר אצל ציפי פליישר יצירה קצרה, וכך נולד המדריגל הראשון. הצלחתו פרצה את הדרך למחשבה על המשך. מקהלת "רינת" בניצוחו של סטנלי ספרבר ביצעה את כל המדריגלים ב-1984. הם הועברו לעבודת המקהלה בזה אחר זה משנסתיימה הלחנתו של כל אחד מהם. ב-1986 בקונצרט חגיגי במוזיאון תל-אביב בוצעו ארבעה מן המדריגלים. בין השישה, הראשון והחמישי בוצעו לעתים תכופות, והראשון אף זכה בפרס גדול במסצ'וסטס, ארה"ב.

היצירה "שישה מדריגלים לנוף הארץ" הוקדשה לאורי מיימון ז"ל, חבר טוב של המלחינה שנהרג במלחמת יום כיפור. איש שאהב טבע, אהב את הארץ, הכיר את נופיה והרבה לטייל בה.

מדריגל ראשון:

"יד לא הייתה בך" מוקדש להרי אדום. פראות הטבע, שוטטות לילה וירח אדום. הטקסט הוא של ארנון בן-נחום. כך מגדירה המלחינה את היצירה: "באוירת לילה אקזוטי, באור ירח אדום, מטייל המשורר בטבע שיד אדם טרם נגעה בו. על רקע המרווחים הזכים מתפרץ ברגע מסוים שלל אקורדים משולשים, כאילו השתכר המטייל לנוכח הוד הקדומים, והוא משתולל ללא רסן".

"מה שקסם לי אצל ארנון בן-נחום היה ערבוב רובדי הלשון. למשל: 'סיר קלל'. קלל=מילה עתיקה לנחוש. המילים, הן בשפה התנכית והן בדיבור היומיומי ברמה גבוהה, שגורות בלשונו. הערבוב הזה נעשה במכוון, ואהבתי אותו מאוד. המדריגל הזה הוא אקזוטי וצבעו אדום-בורדר".

מתוך מדריגל מספר 1

מדריגל שני:

"אל תזלזלו בבכי המודרני" הולחן לטקסט של בת-שבע שריף. "הקדשתי אותו לתל-אביב. ראיתי צבע אפור-סגול. אופיו דרמטי. קריאתה של בת-שבע שריף 'אל תזלזלו בבכי המודרני, הוא זב כמו

כתבה זו תתמקד ביצירתה "6 מדריגלים לנוף ארצנו", שנכתבה למקהלה א-קפלה, ותעסוק גם ביחסה של המלחינה לכתיבה ווקלית בכלל כפי שהיא חווה אותה בשפות שונות.

"יש לי משיכה גדולה למוזיקה ווקלית, יותר אפילו מאשר למוזיקה אינסטרומנטלית, ולכן שתי סיבות עיקריות. סיבה אחת: **יש לי נפש פואטית, אני קרובה למקורות ספרותיים. אני אוהבת להתקשר לטקסטים שגורמים לי השראה רוחנית-פיוטית. מאוד חשוב לי להעביר הלאה אותה השראה, ולהיות חלק בלתי נפרד מהביצוע.** קיבלתי הרבה מאוד עידוד מהמנצחים אבנר איתי וסטנלי ספרבר שעמם עבדתי על יצירותיי. הייתה סימביוזה בינינו. הם ביקשו שאסביר את עצמי, ביקשו שאעבוד עם הזמרים. הייתה הבנה מופלאה בינינו ולימוד משותף.

הסיבה השנייה היא מקצועי הנוסף - בלשנות. הרגישות לצלצול של השפה כמוזיקה טבועה בי עמוק, הן בשפה העברית והן בערבית. בערבית בולטת אצלי רגישות זו באופן מיוחד. מרתק במיוחד המפגש של הזמרים עם הפונטיקה הערבית. זהו מפגש חד ומרשים, שבו אני מראה את היופי שבעיצורים שמפעילים את הלוע ואת העולם המוזיקלי, העשיר בפני עצמו, שיש בתנועות של השפה. מעולם לא כתבתי יצירה של חיבור צלצולים פונטיים ללא טקסט".

תהליך ההלחנה אצל ציפי פליישר עובר 3 שלבים: לשלב הראשון היא קוראת **"הריון ממושך"**. היא אוספת את החומר, מכינה אותו, מחפשת מקורות השראה, לומדת מהסביבה, מהמגע הישיר עם המציאות הסובבת אותה, מקשיבה לנגנים, לשירים, וקוראת ומאזינה לחומר שמתייחס אליהם. **אז, נולדים רעיונות** "כמו גלים שמתנפצים אל החוף", בלשונה. המצלולים, המוטיבים והמבנה "נמצאים בראש", וכך מתגבשת יצירה. **השלב הבא מכונה בפיה "קתריזס"**, כלומר, ההלחנה בפועל. הדברים נכתבים על נייר תווים באינטנסיביות רבה. היא מתבודדת, מקדישה לזה את כל זמנה ויוצרת גרסה ראשונה (draft). **השלב האחרון הוא השלמת הפרטיטורה ותהליכי ביצוע הבכורה.**

6 מדריגלים לנוף הארץ

בתחילת שנות השמונים הגיעה ציפי פליישר לגיבוש ולעיצוב סגנון הלחנה אשר מכיל מצלול רגיש ודימויים מנופי הארץ. "בתקופה הראשונה שלי בהלחנה (סוף שנות השבעים) עסקתי בגישושים בשפה המזרחית. הייתי נתונה להשראה של העולם הערבי. בתחילת שנות השמונים **רציתי לעסוק בנופי הארץ כמהות פיוטית. חיפשתי את הביטוי לזה וירדתי קצת מהמזרחיות (הערביות). ואכן נולדו שתי יצירות: האחת סוויטה לפירות הארץ לגיטרה סולו, והשנייה 6 מדריגלים לנוף הארץ."**

מדוע השם "מדריגל"?

"מדריגל הוא בעצם דרמה קטנה, הדרמה שהובילה להתפתחות הז'אנר של האופרה. בשבילי כל הטקסטים שנמצאים ביצירה הם דרמה על נוף הארץ.

ניאון' נתפסה אצלי כציור סוריאליסטי שהזכיר לי את חיוורון אורות הניאון של תל-אביב. הללו פושטים (בסערת הטריטונים) באפילת העיר הגדולה. זהו אולי הניכור לעומת החמימות שבאור המהבהב."

מתוך מדריגל מספר 2

מדריגל שלישי:

"כמו האור הרך". הטקסט הוא של משורר ירושלמי בשם יורם בן-מאיר. "זהו מדריגל על ירושלים של ריחות וצבעים. ירושלים ארוטית, דינמית, מלאת חיים. כאן ראיתי צבע ירוק. באור יום מלא מביט המשורר המאושר בכל המראות שסביבו ילדים, עצים, קוצים... בפרפטים-מובילה אחד גדול, שזור בלייטמוטיבים, שהם כעין סימני דרך. עיניו מטיילות בין חזיונות הטבע והאנוש, וראשו כאילו סחרחר עליו."

מתוך מדריגל מספר 3

מדריגל רביעי:

"ממלח מימך הן מלח דמי ודמע". הטקסט נכתב על ידי אורי צבי גרינברג, שבעיניי הוא גאון השירה העברית. ישנה אצלו אהבה פיזית. המדריגל הזה הולחן ככולר דודקפוני ל-8 קולות. הלכתי עד הסוף עם ממד הקושי והסבל של הטקסט. הקדשתי אותו לים התיכון. הצבע שראיתי: כחול. דמו ודמעיו של המשורר נמהלים זה בזה, ואלה נמהלים בים התיכון ובים המלח. המלח הוא הנוזל הצורב את פצעי ייסוריו הפתוחים, האינסופיים של המשורר. הוא, שנולד על אדמת נכר, כמה כל חייו להתאחד עם טבעה הפיזי ('מתכונתה') של ארץ ישראל."

מתוך מדריגל מספר 4

מדריגל חמישי:

"שני עיטים ותאנה אחת" למילים של אסתר ראב. "התמונה היא: צריח עם ציפור קטנה הנוגעת בשמיים כשהכול מסביב שקט. ישנה כאן רגיעה לעומת המדריגל הקודם. ראיתי את הצבע חום בהיר-צהוב וייחסתי אותו לגליל הטרשי, הגליל התחתון. השלווה מצויה בטבע (כמעט ששכחנו אותה) - ציפור בצריח, נופי יער עבות בדממה... בזמרה שקטה וחולמנית מציירת המוזיקה רגעי שקט נפשי, מנוחה."

מתוך מדריגל מספר 5

מדריגל שישי:

"גן אל שם נטוע" על פי הלחן של חנינה קרצ'בסקי ומילים של יעקב פייכמן. "זהו המדריגל המסיים את היצירה, וכולו וריאציות בהשראת השיר המוכר 'על שפת ים כינרת'. הכינרת, סמל לנופיה המקסימים של ארץ ישראל, מביאה את כל רואיה להתרוממות הרוח. הווריאציה האחרונה, שהיא הפינלה, משמשת קנון ב-20 קולות... ומסיימת את כל הסט בפורטיסימו גדול באווירה חגיגית במיוחד."

מתוך מדריגל מספר 6

במחצית השנייה של שנות השמונים הקדישה ציפי פליישר את הלחנתה באופן בולט לטקסטים משובחים בערבית ספרותית: שירה מודרנית ושירה טרום ג'הילית (תקופה שקדמה לאסלם). "המשמעות הספרותית והמצלול הפונטי הנחו אותי בהלחנה. הניצנים הראשונים נבטו בסוף שנות השבעים כמחזור שירים 'נערה פרפר נערה' לקול בליווי עוד - בגרסה המזרחית בשפה הערבית, ובליווי חליל ופסנתר בגרסה המערבית בשפה העברית. לשתי גרסאות אלה הוספתי גם גרסה אנגלית. המשוררים שבחרתי הם מסוריה ומלבנון משנות השישים. מלבד המשיכה שלי למצלול פונטי, נמשכתי גם לגובהי הצליל (pitch) בעולם הערבי, הן מבחינה ווקלית והן מבחינה אינסטרומנטלית. בניתי את יצירותיי על בסיס כל המקאמים (סולמות מזרחיים) ורבעי הטונים בכלים ובקולות, ולא על בסיס חיקויים או התרשמות אקזוטית. עשיתי פשוט עבודת הלחנה יסודית-סיזיפית סביב סולם, כמו שבטהובן

החשוב, ריחות וצבעים

בחרתי אותם על פי הצבע שאהבתי בהם, על פי הצלילות ובהירות ההבעה. כל טייק צבע אחר. ואז, שרטטתי סקיצה (גרף) של מבנה היצירה: מתוך לחישות לילה, מבצבץ אט אט הבוקר עם קוליות שהנצה, ההולכת ומתגברת עד לפורטה. לסיום נפרדים בתחושה של אור יום מלא, מרחבי מדבר והד קולו של ילד בודד ב-echo גדול. אורכה של היצירה 3 דקות. העבודה עליה ארכה 30 שעות אולפן עד לעריכה הסופית."

"אחרי העבודות הגדולות של שנות השמונים, רציתי לפרוש כנף בעולם השמי. רציתי לעוף למרחבים, הן גיאוגרפית והן היסטורית. מצאתי את עצמי עובדת על מולטימדיות בשפות שמיות עתיקות. היצירות שחברו כבר אינן בעלות תוכן מוזיקלי גרידא, נוסף להן המרכיב החזותי. התרבויות השמיות הן בעצם מיתוסים מתים, ולכן, כדי להחיותן לא מספיק להשמיע צלילים בלבד, רצוי לצרף את הנראה בעין ולהעלותו על במה. הקהל צריך לחוות את היצירה באמצעות חושים נוספים. ראיתי בעיני רוחי את הרעיון החזותי, ומיד אחר כך עבדתי עם המבצעים. עם המבצעים בניתי את הקונספציה השלמה. וכך נוצרו יצירות בשיתוף האומנים - רקדנים, שחקנים, כוריאוגרפים ופסלים, כשאני מקור ההשראה המוזיקלית והם על הצד החזותי. את היצירה 'משפט שלמה', למשל, כתבתי כסצינה אופראית. 'האלה ענת' ריקוד על פסל. בצד כל אלה אספתי חומרים מכל העולם כדי לאחד אותם למחזור (יצירה אחת) של סרטים מגנטיים. כלומר, יצירה מוקלטת שמורכבת מקולות אותנטיים של קבוצות עמים מקצועי תבל. הקולות משמשים חומר גלם, שאותו אני מעבדת לאיכויות אקוסטיות אסתטיות משלי (רעיון שהוזכר ביצירה 'גלימת לילה' לקולות ילדים בדואים). במקרים מסוימים הוספתי להחנות משלי וכלי נגינה שהתאימו לעולם האסתטי שלי וליצירה.

כל יצירה שלי דורשת ממני מעורבות טוטלית עם הדפוס, המבצעים והמקליטים. כל יצירה שלי מוקלטת על דיסק. הזמנה חיצונית לכתיבת יצירה 'מתלבשת' על ההזמנה הפרטית שלי, על הצרכים שלי ועל התהליכים הפנימיים שעוברים עליי בתוך היצירה.

המטרה הבאה שלי היא כתיבת ארבע סימפוניות כורליות: מקהלה עם תזמורת Choral Symphony. לכל סימפוניה יהיה רעיון צורני אסתטי, ובתוך כך יהיה שימוש קוהרנטי של המקהלה יחד עם התזמורת כדי להיענות לצרכים האסתטיים-צורניים של כל סימפוניה (מוטיבים, צבעים, מצבי רוח), כשבמרכז מצלול העיצורים ותנועות השפה. ביצירה זו אפרק את התפיסה שלי ליחידות פונטיות קטנות. התוצאה תהיה - 4 עולמות צבע שמשלבים כלי וקול."

הלחין על בסיס דו מינור. הייתי גם נתונה להשפעות של מוטיבים מוכרים בעולם הערבי, מקצבים ואי סימטריות.

בתחילה, הייתה הגישה שלי אינטואיטיבית מתוך היכרות עם השפה. אבל זה לא הספיק. חיפשתי את השיעור הנכון כדי ללמוד הלחנה אומנותית לטקסט ערבי. תוך כדי התהליך גיליתי טקסט מדהים של משוררת בדואית מהמאה ה-6 לספירה בשם חנסא, והחלטתי לאמצו ולכתוב לו קנטטה למקהלה 'כשני ענפים'. נסעתי לקהיר לחברה ערבייה מוסלמית נאורה שעשתה עבודת דוקטורט בזמרה בבארי שבאיטליה בנושא: הלחנה אומנותית לטקסטים ערביים. מעבודת הדוקטורט שלה למדתי את כל הכללים המדויקים והמפורטים להלחנה. למשל - באיזה גובה צליל להשתמש בתנועה ארוכה. איזה גובה צליל מתאים להגה זה או אחר ומה אורך הצליל המתאים.

בשלב זה החלה להתגבש אצלי בשלות. הייתי מודעת למעשיי. תמו הגיוששים. מתוך ביטחון ובדרך סלולה היה ברור לי כיצד להשתמש במוזיקה מודרנית מערבית בשילוב סולמות ערביים, איך להשתמש בשפה הערבית, בהשפעות הכלים המזרחיים עליי, ואיך להשתמש ברבעי טונים וא-סימטריה קצבית משתוללת, שהם חלק אינטגרלי מן השפה שלי הן בביטוי הקולי והן בביטוי הכלי. כתבתי גם יצירות כליות במקום ערבי. היצירות הכליות שכתבתי בסגנון ערבי הן בשפתי שלי: הפואמה הסימפוניית 'ערה ושמה לימונד' (1977), 'ורסיסים' לאבוב, קלרינט ובסון (1984)."

דוגמה ליצירה קולית מעניינת במיוחד היא "גלימת לילה" שנכתבה בסוף שנות השמונים. היצירה היא בעצם קול' לקולות ילדים בדואים שהוקלטו על גבי סרט מגנטי. "נמשכתי לקולות הילדים בשפה הערבית. נסעתי לרהט ונפגשתי עם ילדי בית ספר מקומיים. היצירה נולדה במפגשים הללו בתוך ניסיונות ותוך כדי לימוד יכולתם. גיליתי שהם אינם יכולים לשיר, ואז החלטתי שהיצירה תהיה מדוברת ולא מושרת. ביקשתי מחבר ערבי שיכתוב טקסט על חיות לילה במדבר. הבאתי את הטקסט לבית הספר, והמורה ואני לימדנו אותם לקרוא אותה באחידות ובהגייה נכונה. **הקריאה הרוטה שימשה בסיס לכל הניסיונות שנעשו בהמשך. בתהליך העבודה עם הילדים חיפשתי חספוס וצבעים. הילדים קראו את הטקסט בלחישות, בצעקות, כבודדים ובקבוצות.** ניסיונו לשמוע כיצד מתקבלת קריאתו באווירות שונות ובגבהים שונים. יצירתי חומר גלם ליצירה, לקול'. בשלב הבא נכנסנו לאולפן הקלטה בקונסרבטוריון בבאר-שבע והקלטנו 80 טייקים. לאחר שהאזנתי להם

